

7-8 EYLÜL 2024

III. BİLSEL ULUSLARARASI
KORYKOS BİLİMSEL
ARAŞTIRMALAR VE
İNNOVASYON KONGRESİ

MERSİN

astana
yayınlari

<https://bilselkongreleri.com>

3. BİLSEL INTERNATIONAL KORYKOS SCIENTIFIC RESEARCHES AND INNOVATION CONGRESS

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

**3. BİLSEL INTERNATIONAL KORYKOS SCIENTIFIC RESEARCHES AND
INNOVATION CONGRESS**

DATE and PLACE

07-08 SEPTEMBER, 2024

MERSİN/ TÜRKİYE

GENERAL COORDINATOR

Dr. Bahar ALTUNOK

EDITOR

Dr. İlyas ERPAY

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Dr. İlyas ERPAY

University Academician Representative

Doç. Dr. Ömer Faruk CAN

Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz Selim KAFKASYALI

Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Melahat BABAYEVA

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Derya KARATAŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-Türkiye

Dr. Erdem AYYILDIZ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi- Türkiye

Members

Prof. Dr. Margherita Mori

Doç. Dr. Mehmet Veysi BABAYİĞİT

Doç. Dr. Hasan TELLİ

Assoc. Prof. Noorsidi Aizuddin Mat Noor

Doç. Dr. Özge TEMİZ

Dr. Iosefina Blazsani-Batto

Dr. Oljana Hoxhaj

Dr. Murat GENÇ

Öğr. Gör. Murat ÇELİK

PARTICIPANTS COUNTRY

Albania/Algeria/Argentina/Azerbaijan/Brazil/Canada/Hungary/India/Indonesia/Iran/Italy/Jordan

Kosovo/Moldova/Morocco/N. Macedonia/Nigeria/Pakistan/Romania/Serbia/Ukraine/USA

ORGANIZATION

BİLSEL

<https://bilselkongreleri.com>

All rights of this book belong to ASTANA PUBLICATIONS. Authors are responsible both ethically and juridically

Release Date: 25 SEPTEMBER 2024

Bu kitabın tüm hakları ASTANA YAYINLARI yayınevine aittir. Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.

Yayın Tarihi: 25 EYLÜL 2024

ISBN:

978-625-6125-13-1

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDAKİ KENTLEŞME POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN İNCELENMESİ

Ömer Dođukan Şahin, ORCID: 0009-0002-5112-9368
omerdogukansahin@anadolu.edu.tr

Özge Yıldırım, ORCID: 0009-0003-1834-9841
ozge999@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, SBKY ABD, Eskişehir/Türkiye

Doç. Dr. Hakan Gökhan Gündođdu
ORCID: 0000-0002-0656-4152

hakangokhangundogdu@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, SBKY Bölümü, Eskişehir/Türkiye

Özet

Kalkınma planları, Türkiye'nin kentsel büyüme ve gelişim stratejilerini belirleyen temel belgelerden birisidir. Ayrıca, kalkınma planları ülkelerin üst politika belgeleri olarak kentleşme politikalarının temel yönleri ve stratejilerini belirlemiştir. Türkiye'de özellikle, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ile birlikte kentleşme politikaları ile ilgili daha kapsamlı açıklamalar yer almaya başlamıştır.

Bu araştırmada, kalkınma planlarının kentleşme politika yapımındaki önemi ve Türkiye'deki kalkınma planlarında benimsenmiş olan kentleşme politikalarının ana hatları incelenmektedir. Araştırmada ayrıca, ülkelerin kalkınma planları ile kentsel büyüme ve genişleme, altyapı ve hizmetler ile çevresel sürdürülebilirlik politikaları arasındaki temel ilişkiden yola çıkılarak ilgili politikalar değerlendirilmekte ve eksiklikler tespit edilmektedir. Türkiye'de kentleşme süreci ile kalkınma planları arasındaki ilişkiler ele alındıktan sonra, birinci kalkınma planından on ikinci kalkınma planına kadar ki süreçte kentleşme politikalarının yukarıda ifade edilen eksene göre nasıl uygulandığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında doküman incelemesi yoluyla ilgili kalkınma planları ele alınmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'deki kalkınma planlarında kentleşme politikalarının geçmişten günümüze ne ölçüde değişiklik gösterdiği incelenerek elde edilen bulgular ışığında tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, bölge planları, çevre düzeni planları, imar planları ve stratejik planların, kalkınma planları doğrultusunda şekillenen kentsel politikaların uygulanmasında önemli rol oynadıkları vurgulanmaktadır. Sonuç itibarıyla, kalkınma planlarında kentleşme olgusu daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasına rağmen, kentleşme politikalarındaki genel eksiklikler belirtilmiştir. Ayrıca, kalkınma planlarının kentleşme üzerindeki etkileri, Türkiye'nin kentsel sorunlarını çözmeye önemli bir araç olmaya devam etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kentleşme Politikası, Kalkınma Planları, Kentsel Büyüme, Kentsel Altyapı ve Hizmetler, Çevresel Sürdürülebilirlik

EXAMINATION OF CHANGES IN URBANIZATION POLICY IN DEVELOPMENT PLANS IN TURKEY

Abstract

Development plans are one of the fundamental documents that determine Turkey's urban growth and development strategies. In addition, development plans, which are the most important policy documents of countries, have determined the basic orientations and strategies of urbanization policies. More comprehensive explanations regarding urbanization policies in Turkey began to emerge, especially with the Fourth Five-Year Development Plan (1979-1983).

This research explores how development plans contribute to the creation of urbanization policies in Turkey and examines the main lines of urbanization policies within these plans. The research also evaluates the relevant policies and identifies deficiencies, based on the fundamental relationship between countries' development plans and urban growth and expansion, infrastructure and services, and environmental sustainability policies. After discussing the relationships between the urbanization process and development plans in Turkey, it was examined how urbanization policies were implemented in line with the above-mentioned axis from the first development plan to the twelfth development plan. Within the scope of the research, relevant development plans were discussed through document review. In this context, discussions were carried out in light of the findings obtained by examining the extent to which urbanization policies included in development plans in Turkey have changed from the past to the present. The research highlights that regional plans, environmental plans, zoning plans, and strategic plans are crucial in putting into action urban policies that align with development plans. Consequently, while the process of urbanization was more thoroughly covered in development plans, overall shortcomings in policies related to urbanization were highlighted. Moreover, the impact of development plans on urbanization remains a key instrument in addressing Turkey's issues related to urban development.

Keywords: Urbanization Policy, Development Plans, Urban Growth, Urban Infrastructure and Services, Environmental Sustainability

1. Giriş

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkileyen önemli faktörlerden biri de kentleşme düzeyidir. Kentleşme, başarılı büyümeyi sağlamada giderek daha önemli hale gelmekte ve kentleşme stratejileri kalkınma planlarında daha fazla yer almaya başlamaktadır. Kentleşme hızı, özellikle Sanayi Devrimi'nden bu yana tüm dünyada artmıştır. Ülkeler, hızlı kentleşmenin getirdiği sorunlara çözüm aramış ve kentlerin planlı ve düzenli bir şekilde büyüebilmesi için kentleşme politikaları geliştirmeye başlamıştır.

Kentleşme ve kalkınma arasındaki ilişkide kent içerisinde ekonomik kalkınma ile gelir artışı elde etme ve adaletli bir gelir dağılımının sağlanması beklenmektedir. Dolayısıyla kentleşme kalkınmanın üretici ve hızlandırıcı bir etmeni olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, kentlere göçte yaşanan istihdam sorunları ve beraberinde barınma, ulaşım ve sağlık gibi sorunlar da yerel hizmetlerde eksikliklere yol açabilmektedir (Keleş, 2019: 22). Kentleşme, kırsal nüfusun kentsel alanlara doğru hareketiyle birlikte şehirlerin ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak büyümesi sürecidir. Bu süreç, sanayileşme, ekonomik büyüme ve toplumsal değişimlerle yakından ilişkilidir (Tekeli, 2011). Kentleşme, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına da yol açabilir. Hızlı ve plansız kentleşme, altyapı sorunlarını, yoksulluk ve sosyal dışlanmayı beraberinde getirebilir (Harvey, 2009). Bu nedenle, kentleşme süreçlerinin iyi yönetilmesi, sürdürülebilir kentsel gelişim için kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, kentleşmeyi her zaman yerel kalkınmanın başat ölçüsü olarak görmek yanıltıcıdır. Fakat bölgesel gelişme ve ekonomi politikaları ile kentleşmenin düzeyi ve kalkınmaya etkisi düzenlenebilir (Keleş, 2019: 23). Türkiye'de ise sermaye eksikliği ve dönemin sosyo-ekonomik koşulları nedeniyle kentleşmeye yeterli önem verilmemiş, ancak 1960'lardan itibaren ülke genelinde ilk beş yıllık kalkınma planı ile kentleşme sorunu ele alınmıştır.

Türkiye'deki kalkınma planlarında benimsenen kentleşme politikaları, dönemsel olarak farklılıklar göstermiştir. 1960'lı yıllarda başlayan planlama dönemi, daha çok sanayileşme ve kırsal kalkınmayı dengeleme amacı güden politikalarla şekillenmiştir (Ersoy, 1992). Bu dönemde, kırsal göçün kontrol altına alınması ve büyük şehirlerdeki nüfus baskısının azaltılması hedeflenmiştir. 1960-1980 dönemi, devletin kentleşme sürecine aktif olarak müdahale ettiği ve kamu yatırımlarının ön planda olduğu bir dönemdir. Bu dönemde, kırsal kalkınma ve sanayileşme odaklı politikalar benimsenmiş, kentsel büyümenin denetlenmesi ve dengeli bir şekilde yönetilmesi hedeflenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı-DPT, 2001).

1980 sonrası dönemde ise serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesiyle birlikte, kentleşme politikalarında da belirgin değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde, piyasa odaklı bir kentleşme politikası izlenmiş ve özel sektör yatırımları teşvik edilmiştir. Bu değişim, kentleşme süreçlerinde büyükşehirlerdeki

konut ve altyapı sorunlarının daha belirgin hale gelmesine neden olmuştur (DPT, 2001). Ayrıca, bu değişim süreci kentsel altyapı yatırımlarının artırılmasına ve büyükşehirlerdeki konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik politikalar geliştirmiştir (Ersoy, 1992). Bununla birlikte, söz konusu dönemde çevresel sürdürülebilirlik ve kentsel dönüşüm projeleri de önem kazanmıştır.

Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma süreci, 20. yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan bir kentleşme süreci ile birlikte ilerlemiştir. Bu süreçte, kalkınma planları, kentsel gelişim ve yerleşim politikalarının belirlenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Kalkınma planlarında belirlenen kentleşme politikaları, Türkiye'nin demografik yapısından ekonomik kalkınma hedeflerine kadar birçok faktörü göz önünde bulundurarak şekillenmiştir. Dolayısıyla kalkınma planları, Türkiye'nin kentsel büyüme ve gelişim stratejilerini belirleyen temel belgelerden biri olmuştur. Ayrıca, kalkınma planları ülkelerin üst politika belgeleri olarak kentleşme politikalarının temel yönleri ve stratejilerini belirlemiştir. Türkiye'de de özellikle, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) ile birlikte kentleşme politikaları ile ilgili daha kapsamlı açıklamalar yer almaya başlamıştır. Bu araştırma, kalkınma planlarının kentleşme politika yapımındaki önemini, Türkiye'deki kalkınma planlarında benimsenmiş olan kentleşme politikalarının ana hatlarını ve bölge planı, çevre düzeni planı, imar planı ve stratejik planların kalkınma planlarına ve kentleşme politikasına etkilerini incelemesi yönüyle özgün bir araştırma özelliğindedir. Çalışmada planlı döneme geçiş ile başlayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren hazırlanan kalkınma planları içerisinde kentleşme politikaları ve bölge, çevre, imar, stratejik planlar örnekler ile desteklenerek incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında Türkiye'deki kalkınma planlarında zaman içinde kentleşme politikalarının önemli değişiklikler gösterdiği vurgulanmıştır. Türkiye'deki kalkınma planları, kentsel gelişim ve yerleşim politikalarının belirlenmesinde kilit rol oynamıştır. Kalkınma planları, kentsel büyümeyi yönlendiren, altyapı yatırımlarını planlayan ve çevresel sürdürülebilirliği gözetten politikalar geliştirmiştir. Bölge planları, çevre düzeni planları, imar planları ve stratejik planlar, kalkınma planlarının belirlediği hedeflerin yerel düzeyde hayata geçirilmesine katkı sağlayan temel araçlar olmuştur. Türkiye'de kentleşme politikalarının zamanla değişen yapısı, kalkınma planlarının bu süreçteki yönlendirici rolünü daha da önemli hale getirmiştir. Devam eden başlıklar altında; ilk olarak Türkiye'de kentleşme deneyiminin teorik arka planı, kalkınma planlarının kentleşme politika yapımındaki önemi, bölge planı, çevre düzeni planı, imar planı ve stratejik planların kalkınma planlarına ve kentleşme politikasına etkileri ve Türkiye'deki kalkınma planlarında kentleşme politikasının ana hatları konuları açıklanacak ve araştırmanın sonuç ve önerilerinden bahsedilecektir.

2. Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Teorik Arka Planı

Türkiye'nin kentleşme deneyimi, tarihsel ve sosyo-ekonomik değişimlerle şekillenmiş, teorik olarak modernleşme, sanayileşme ve göç gibi süreçlere dayanan bir dönüşüm sürecidir. Kentleşme, sadece fiziksel mekânların büyümesi değil, aynı zamanda toplumsal yapının, ekonomik ilişkilerin ve kültürel kimliklerin yeniden şekillenmesini içeren çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte, Türkiye'nin kentleşme deneyimi teorik olarak modernleşme kuramları, sanayi ve kapitalizmin gelişimi ile iç göç dinamikleri üzerinden incelenebilmektedir.

➤ **Modernleşme teorisi ve kentleşme:** Modernleşme teorisi, Batı toplumlarındaki sanayileşme ve şehirleşme süreçlerinin, gelişmekte olan ülkeler için bir model oluşturduğunu savunmaktadır. Bu teoriye göre modernleşme süreci, kentlerin büyümesi ve kırsal toplumun çözülmesiyle ortaya çıkmaktadır (Inglehart ve Baker, 2000). Türkiye'nin kentleşme deneyimi de modernleşme çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte başlayan modernleşme çabaları, kentsel alanların gelişimini hızlandırmıştır. Özellikle 1950 sonrası dönemde hızlı sanayileşme ve tarımda makineleşme kırsal kesimde işsizliğe ve verimsizliğe yol açarak büyük şehirlere doğru yoğun bir göç dalgasını tetiklemiştir (Keyder, 1987). Dolayısıyla kentleşme, Türkiye'de modernleşmenin bir yansıması olarak hem ekonomik hem de sosyal bir dönüşümün aracı olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren hızlanan göç dalgaları, geleneksel kırsal yaşam tarzının çözülmesi ve modern kentsel yaşam biçimlerinin gelişmesi sürecini başlatmıştır.

➤ **Sanayileşme ve Kapitalist Gelişim Kuramları:** Sanayileşme, kentleşmenin en önemli itici gücüdür. Kentler, sanayi devriminden bu yana ekonomik üretimin merkezleri haline gelmiştir. Harvey'in kapitalist kentleşme kuramına göre, kapitalizmin dinamikleri kentlerin büyümesine ve mekânsal olarak farklılaşmasına yol açmıştır (Harvey, 2009). Türkiye'de sanayileşme 1950'lerden sonra hız kazanmış ve büyük kentler özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara, sanayi merkezleri olarak büyümüştür. Bu süreç, iş gücünün kente çekilmesiyle hızlanan bir göç dalgası yaratmış ve kentsel nüfus hızla artmıştır. Türkiye'nin sanayileşme temelli kentleşme sürecinde, özellikle İstanbul ve çevresinde yoğunlaşan ekonomik faaliyetler, ülke içindeki mekânsal ve sosyo-ekonomik dengesizlikleri artırmıştır. Sanayi üretimi ve ticaret merkezlerine yakın olan kentler hızla büyürken, kırsal alanlar ekonomik olarak geri kalmış ve kentler ile kırsal arasındaki ekonomik farklılıklar daha belirgin hale gelmiştir.

➤ **İç Göç ve Kentleşme:** Kentleşme sürecini şekillendiren en önemli dinamiklerden biri, Türkiye'deki iç göç hareketleridir. 1950'lerden itibaren tarımda makineleşme ile birlikte tarımsal iş gücü azalırken, kırsal bölgelerde işsizlik artmış ve bu durum kırsaldan kente büyük göç dalgalarına yol açmıştır.

Kırsaldan gelen nüfus, büyük şehirlerin etrafında gecekondü bölgelerinin hızla oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, kentleşme sürecinin "plansız" bir şekilde gerçekleşmesine ve altyapı eksiklikleri, barınma sorunları gibi önemli sorunların doğmasına neden olmuştur.

➤ **Neoliberal Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm:** 1980'lerden itibaren Türkiye'de kentleşme, neoliberal politikalar çerçevesinde yeni bir biçim almıştır. Devletin ekonomik rolünün azalması, özelleştirme politikaları ve küreselleşme süreçleri, kentlerin yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur (Keyder, 2005). Bu dönemde, özellikle büyük şehirlerde kentsel dönüşüm projeleri, sermaye birikiminin ve gayrimenkul piyasalarının öncelikli hale gelmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, David Harvey'in mekânsal dönüşüm teorisi kullanılarak Türkiye'deki kentsel dönüşüm süreci açıklanabilmektedir (Harvey, 2006). Bununla birlikte, Türkiye'deki büyükşehirlerde, gecekondü bölgelerinin dönüşümü, kentin yeniden sermaye birikimine hizmet edecek şekilde yeniden inşa edilmesi sürecini doğurmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri, özellikle İstanbul'da eski gecekondü alanlarının yıkılarak yerine lüks konut projeleri ve iş merkezlerinin yapılmasıyla gündeme gelmiştir. Bu durum, kentlerin mekânsal olarak daha da bölünmesine ve sosyal sınıf ayrımlarının kentsel mekânda daha belirgin hale gelmesine neden olmuştur (Candan ve Kolluoğlu, 2008).

➤ **Sürdürülebilir Kentleşme ve Çevresel Kaygılar:** 2000'li yıllardan itibaren, Türkiye'de sürdürülebilir kentleşme politikaları da tartışılmaya başlanmıştır. Hızlı kentleşmenin çevresel etkileri, hava kirliliği, su kaynaklarının tükenmesi ve yeşil alanların azalması gibi sorunlar, Türkiye'de kentleşmenin sürdürülebilirlik boyutunu gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, kentleşme sürecinin çevre dostu politikalarla entegre edilmesi gerekliliği tartışılmıştır (Keleş, 2020).

Özetle, Türkiye'nin kentleşme deneyimi, modernleşme, sanayileşme, göç ve neoliberal dönüşüm süreçleriyle yakından ilişkilidir. Tarihsel olarak kentleşme, ekonomik büyümenin bir yansıması olarak ortaya çıkmış, ancak bu süreç beraberinde sosyal, çevresel ve mekânsal sorunları da getirmiştir. Teorik açıdan Türkiye'deki kentleşme süreci, modernleşme kuramı, sanayileşme ve kapitalist gelişim ile iç göç ve kentsel dönüşüm gibi dinamikler çerçevesinde açıklanabilmektedir.

3. Kalkınma Planlarının Kentleşme Politika Yapımındaki Önemi

Kalkınma kavramı, genel olarak bir ülkenin ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapılarının iyileştirilmesini, refah seviyesinin artırılmasını ve yaşam kalitesinin yükseltilmesini ifade etmektedir (Berber, 2006: 7). Kalkınma, yalnızca ekonomik büyümeyle sınırlı olmayan, aynı zamanda toplumsal eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik ve insani gelişme gibi unsurları da kapsayan geniş bir kavramdır. 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan kalkınma kavramı başlangıçta büyümeyle eş tutulmuş olsa da o zamandan beri kalkınmanın sosyal

bir boyutu da kapsadığı kabul edilmiştir. Dolayısıyla, kalkınma yaklaşımı ekonomik büyüme ile başlayıp, sosyal refah, insani kalkınma (Sen, 1999), sürdürülebilir kalkınma (WCED, 1987), çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal adalet gibi daha geniş perspektifleri kapsayacak şekilde evrilmiştir. Temel olarak kalkınma, bir ulusun ekonomik ve sosyal yönler de dahil olmak üzere çeşitli boyutlarda ideal statüsüne ulaşmasını ifade etmektedir (Berber, 2006). Daha özel bir bağlamda kalkınma planlaması, bir ülkenin tüm sektörlerde ideal statüsüne ulaşmasına yardımcı olmayı amaçlayan uzun vadeli stratejilerin oluşturulmasını içermektedir. Daha geniş bir ölçekte ise kalkınma planlaması, toplumun hedeflerine ve amaçlarına en uygun şekilde ulaşmasını sağlamak için yetkililerin kaynakları verimli bir şekilde kullanmalarını ifade etmektedir.

Öte yandan, kentleşme süreci ise sanayileşmeyle uyumlu ve eşgüdümlü olması koşuluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, ekonomik gelişmeye yol açan istikrarlı bir kentsel büyüme modelinin olduğu alanlarda belirgindir. Ancak, kentleşme düzensiz ve kötü bir şekilde yürütüldüğünde, yalnızca ekonomiyi değil aynı zamanda sosyal, politik ve arazi kullanımı gibi diğer yönleri de etkileyen çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Düzensiz kentleşmeden kaynaklanabilecek ekonomik, sosyal, politik veya arazi kullanımı zorluklarının üstesinden gelmek için stratejiler geliştirilmekte ve politikalar formüle edilmektedir. Bu politikalar, uzun vadede belirli sorunları hedef alabilmekte veya genellikle bu zorlukların altında yatan ulusun genel yerleşim yapısını değiştirmeyi amaçlayabilmektedir (Keleş, 2020). Dolayısıyla kentlerin durumu, bir ülkedeki kalkınma düzeyi ile ilgilidir ve bu kapsamda kalkınma planlarının uygulanması önemlidir. Kentsel alanların planlı genişlemesinde çok sayıda bileşen vardır ve bunlar doğru ve sistematik bir şekilde yürütüldüğünde, kalkınma için yararlı sonuçlara katkı sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, kalkınmanın gerçekleşmesi için kalkınma stratejilerinin daha geniş çerçeveler içinde kentsel politikaları da kapsıyor olması gerekmektedir.

Kalkınma planları, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve mekânsal gelişimi ile kentsel büyümeyi yönlendiren temel belgeleridir. Özellikle kalkınma planları ile ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri belirlenirken, kentleşmenin sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de düzenli olarak hazırlanan kalkınma planları, özellikle kentsel büyüme ve göç gibi önemli demografik değişimlerin yönetilmesi için kritik öneme sahip olmuştur (Keyder, 1987).

Kalkınma planlarının kentleşme politika yapımındaki önemi, şu alt başlıklar altında incelenebilir:

➤ **Kentsel Büyüme ve Gelişme:** Kalkınma planları, kentsel büyüme ve gelişme stratejilerini belirlerken, nüfus artışı, ekonomik gelişme ve sosyal ihtiyaçları dikkate alır.

- **Kentsel Altyapı ve Hizmetler:** Planlar, kentsel altyapı yatırımlarını ve hizmet sunumunu düzenler, bu da kentlerin yaşanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini artırır.
- **Çevresel Sürdürülebilirlik:** Kalkınma planları, kentleşme süreçlerinde çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için politikalar geliştirir.

Kentleşme politika yapımında kalkınma planları, uzun vadeli hedefler belirleyerek, yerel yönetimlerin ve merkezi otoritelerin kentleşme sürecini yönetmelerine rehberlik etmektedir (Ersoy, 1992). Ayrıca bu planlar ile kentleşme süreçlerinde kamu kaynaklarının etkin kullanımı ve toplumsal dengelerin gözetilmesi amaçlanmıştır. Bu planların önemi, kentsel alanların düzenlenmesi, altyapı hizmetlerinin planlanması ve göç gibi sosyo-ekonomik sorunların yönetilmesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1960'lı yılların kalkınma planları, kırsaldan kente göçün etkilerini hafifletmeyi ve büyük şehirlerde oluşan nüfus baskısını dengelemeyi amaçlayan politikalar geliştirmiştir. Özellikle 1960-1980 yılları arasında hazırlanan planlarda, sosyal devlet anlayışı ön planda tutulmuş ve kentleşme süreçlerinin sosyal adalet çerçevesinde yönetilmesi hedeflenmiştir (Tekeli, 2001). Böylece kalkınma planları, kentsel politikaların yönlendirilmesinde ve sürdürülebilir kentleşme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

4. Bölge Planı, Çevre Düzeni Planı, İmar Planı ve Stratejik Planların Kalkınma Planlarına ve Kentleşme Politikasına Etkileri

Bölge planları, çevre düzeni planları, imar planları ve stratejik planlar, Türkiye'de kalkınma planları doğrultusunda şekillenen kentsel politikaların uygulanmasında kritik rol oynamaktadır. Diğer bir ifadeyle bu planlar, kalkınma planlarının genel hedeflerini yerel düzeyde somutlaştırmak ve uygulanabilir hale getirmek için geliştirilmiştir. Tablo 1'de söz konusu planlar hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Tablo 1. Bölge Planı, Çevre Düzeni Planı, İmar Planı ve Stratejik Planların Kalkınma Planlarına Etkileri

Plan Türü	Tanım ve Yetkili Merciler	Hedefler
Bölge Planı	Bölgesel plan, bir bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınma eğilimlerini, sektör ve topluluk potansiyelini ve hedeflerini ve bu hedefleri başarmak için gereken yöntem ve adımları kapsayan ayrıntılı ve üst ölçekli bir plandır. Bölge planları günümüzde Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanmaktadır. Daha önce Devlet Planlama Teşkilatı, bu görevi yerine getirmiştir.	Bölge planları, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki gelişmişlik farklarını gidermeyi ve dengeli bir bölgesel kalkınmayı sağlamayı hedefler. Bu planlar, kalkınma planlarında belirlenen makroekonomik hedeflere ulaşılması için bölgesel düzeyde stratejiler geliştirilmesine olanak tanır.
Çevre Düzeni Planı	Çevre düzeni planları, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla hazırlanan planlardır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 102. maddesi gereğince Büyükşehir belediyeleri sınırları içerisindeki çevre düzeni planlarını büyükşehir belediyeleri, büyükşehir olmayan illerde ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığınca yapılıır.	Bu planlar, kalkınma planlarının çevresel hedeflerini destekler ve kentsel alanların korunması için gerekli düzenlemeleri yapar ve kentsel gelişimin doğaya zarar vermeden gerçekleşmesini hedefler.
İmar Planı	İmar planları, kalkınma planlarının yerel düzeyde uygulanması için geliştirilmiş araçlardır. Bu planlar, kentlerin mekânsal gelişimini düzenler, konut alanlarını, sanayi bölgelerini, yeşil alanları ve ulaşım ağlarını belirler. Belediye sınırları içindeki yerlerde nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır. Planlar, belediye meclisince onaylanarak yürürlüğe girer.	Kalkınma planlarında belirlenen kentsel büyüme hedefleri, imar planları aracılığıyla hayata geçirilir.
Stratejik Plan	Stratejik planlar, uzun vadeli hedefler doğrultusunda kentsel gelişim politikalarının belirlenmesine katkı sağlar. Bu planlar, özellikle büyükşehir belediyeleri tarafından benimsenmiş ve kentsel sorunların çözümünde yol gösterici olmuştur. 5018 sayılı kanun gereğince her kamu idaresi kendi stratejik planını yapmakla mükelleftir.	Kalkınma planlarının genel çerçevesi içinde stratejik planlar, kentlerin geleceğe yönelik vizyonlarını ortaya koymayı hedefler.

Kaynak: (Keleş 2020)'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bölge Planlarının Kentleşme Politikasına Etkisi: Bölge planları, belirli bölgelerin sosyal, ekonomik ve çevresel potansiyelini artırmayı amaçlayan, altyapı ve kalkınma etkinliklerini düzenleyen planlardır (Keleş, 2020). Türkiye'deki ilk bölge planı olan 1963 tarihli Doğu Marmara Bölge Planı, İstanbul'un büyümesini yönetme ve sanayi alanlarını organize etmeyi amaçlamış, ancak başarıya ulaşamamıştır. Devam eden süreçte Zonguldak, Çukurova, Keban ve Antalya gibi bölge projeleri geliştirilmişse de finansal yetersizlikler ve kalkınma planları ile uyumsuzluk nedeniyle bu projeler tam anlamıyla hayata geçirilememiştir (Tutar ve Öztürk, 2010). Avrupa Birliğine üye olma süreciyle birlikte, 2006'da Kalkınma Ajansları kurulmuş ve bölgesel kalkınma için önemli adımlar atılmıştır. Örnek olarak incelenen Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) tarafından hazırlanan Bölge Planı (2014-2023), şehir merkezlerindeki sanayi kuruluşlarını organize sanayi bölgelerine taşımayı ve altyapı yatırımlarını artırmayı hedeflemiştir. Eskişehir'de yeni sanayi alanlarının açılması ve tren garı bağlantılarının iyileştirilmesi gibi somut projeler başarılı olmuştur, ancak bazı planlanan projeler, özellikle raylı sistemlerin sanayi bölgelerine kadar uzatılması gibi hedefler gerçeğe dönüşmemiştir (BEBKA, 2015a). Dolayısıyla, bölge planlarının kentleşmeye olan etkisi, bölgenin ekonomik ve mekânsal gelişimini teşvik ederek sanayileşme ve kentleşme süreçlerini hızlandırmasıdır. Bu süreçler çeşitli kentsel sorunlara yol açabilir ve bu sorunlar merkezi ve yerel yönetimlerin planlama araçları ile çözülmeye çalışılır. Bölge planları, bölgelerin potansiyelini ortaya çıkararak onları kalkındırmakta ve dolaylı olarak kentleşmeyi teşvik etmektedir.

Çevre Düzeni Planlarının Kentleşme Politikasına Etkisi: Çevre düzeni planları, kentleşme politikalarının hem yönlendirilmesinde hem de bu politikalarla uyumlu çözümler geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. 3984 sayılı İmar Kanunu'nda çevre düzeni planları, yerleşme ve arazi kullanımıyla ilgili kararları belirleyen, ülke ve bölge planlarına uygun olarak hazırlanan planlar olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2020). Bu planlar, büyükşehir belediyeleri tarafından veya büyükşehir olmayan illerde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yapılmakta ve onaylanmaktadır. Ancak planların yapılması ve uygulanmasında, farklı ölçekler ve yetkili kurumlar arasında koordinasyon eksikliği sorunlara neden olmaktadır. Bu koordinasyon sorunlarına örnek olarak İstanbul İl Çevre Düzeni Planı (2006) gösterilebilir. Bu planda, Küçükçekmece doğal yaşam alanı olarak korunacak bir alan olarak belirlenmiş olsa da sonradan yapılaşmaya açılması kararı alınmıştır. Bu durum, çevre düzeni planlarında içsel tutarsızlıkların ve uygulama zorluklarının yaşanabildiğini göstermektedir (Küçükali, 2015). Diğer bir örnek olan Eskişehir Çevre Düzeni Planı (2006), sanayi ve tarım alanlarının ayrılması gibi hedefleri içerirken, bu plan başarıyla uygulanmış ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi genişletilmiştir (BEBKA, 2015b). Ancak, Denizli Çevre Düzeni Planı (2001) hukuki ve idari sorunlar nedeniyle yürürlüğe tam olarak girememiş, bu da planların uygulama

aşamasında karşılaşılan zorluklara işaret etmektedir (Erdem vd., 2008). Dolayısıyla, çevre düzeni planları, kentleşme sürecini şekillendiren ve yönlendiren stratejiler sunmaktadır. Aynı zamanda bu planlar, belirlenen alanlarda meydana gelen yeni kentleşme sorunlarına çözüm üretmek amacıyla geliştirilen politikalarla etkileşim içinde bulunur. Örneğin, tarım arazilerinin yapılaşmaya açılması veya korunması gibi kararlar, çevre düzeni planları aracılığıyla verilir ve bu kararlar kentleşme sürecine doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda çevre düzeni planları, kentleşme politikalarının hem edilgen bir unsuru hem de bu politikaların gelişmesine yol açan bir etken olarak önemli bir rol oynamaktadır.

İmar Planlarının Kentleşme Politikasına Etkisi: İmar planları, 3194 sayılı İmar Kanunu'na göre, belediyeler ve yetkili kurumlar tarafından yürütülen ve şehirlerin yapılaşma süreçlerini detaylı şekilde planlayan haritalardır. Bu planlar, yerleşim alanlarının düzenlenmesinden, kamu hizmetleri için ayrılacak alanların belirlenmesine ve binaların yoğunluklarına kadar birçok faktörü içermektedir (Tiyek ve Ulusoy, 2020). İmar planlarının etkinliği, çevresel veriler ile desteklenerek hazırlanmasına ve imar mevzuatına uygun şekilde yürütülmesine bağlıdır. Bu planlarda şehirler bir bütün olarak ele alınır ve sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenir (Durak ve Karaali, 2023). İmar planları, kentleşme süreçlerinde önemli bir rol oynar ve çeşitli şehirlerde farklı amaçlarla uygulanır. Örneğin, İstanbul'un Tarihi Yarımadası için hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı, tarihi yapıların korunmasına yönelik özel düzenlemeler içerirken, Kayseri'deki 1/25.000 ölçekli imar planı, sit alanlarının korunmasına ve şehirdeki yapılaşmanın kontrol edilmesine odaklanmıştır. Ancak bazı imar planları, şehir gelişimi ve stratejik hedeflerle çelişen sonuçlar doğurabilmektedir (Taşmektepligil ve Polat, 2021). Dolayısıyla imar planları, kentleşme politikalarında özel bir öneme sahiptir. Kentlerin belirli bölgelerindeki yapılaşmayı ve kat sınırlamalarını düzenleyen bu planlar, şehirlerdeki kentleşmeyi yönlendirirken, tarihi ve kültürel alanlarda koruma tedbirleri getirebilir. Bu nedenle, imar planları kentleşme politikalarının temel araçlarından biri olarak, kentleşme hızını kontrol etmeye ve şehirlerin düzenli gelişimini sağlamaya yardımcı olmaktadır.

Stratejik Planların Kentleşme Politikasına Etkisi: Stratejik planlar, kamu yönetimlerinde gelecekteki hedeflere ulaşmayı ve sorunları çözmeyi amaçlayan planlardır. Mahalli idareler açısından, kentlerin gelişim yönünü belirlemek ve vatandaşlara hizmet sunumunda etkili olmak adına stratejik planların hazırlanması önemlidir. Örnek olarak Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin 2006-2010 ve 2010-2014 stratejik planları gösterilebilir. Bu planlar, kentin doğal ve tarihi özelliklerini koruma, tanıtım ve etkinlik düzenleme gibi hedeflere vurgu yapmış olsa da kendilerini tekrar ettikleri ve zorunluluktan yapıldıkları izlenimi vermektedir (Derelioğlu, 2014). Ümraniye Belediyesi'nin 2012-2014 stratejik planı ise esneklik sağlasa da belediyenin tüm

sorunlarını çözme kapasitesine sahip değildir (Muslu, 2014). Aksaray, Kırşehir, Kırıkkale, Nevşehir ve Niğde illerinin 2020 yılı stratejik planlarının karşılaştırıldığı bir çalışmada ise düzenli kentleşmeye dair stratejik planlar hazırlanmış, ancak çevre ile ilgili doğal kaynakların korunmasına yeterince yer verilmemiştir (Kaya ve Yaylı, 2023). Bu örnekler, mahalli idarelerin stratejik planları tam olarak kavrayamadığını ve planların uygulanmasında kontrol eksikliği olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla stratejik planlar, yerel yönetimlerin gelecekteki hedeflerini ve çözümlerini içermesi nedeniyle kentleşmeyi etkileyen önemli belgelerdir. Şehirlerin gelişimine doğrudan katkıda bulunurken, artan kentleşme stratejik planları yeniden şekillendirebilme ve yerel yönetimlerin kentleşme ile gelen sorunları daha olumlu bir şekilde ele almasını sağlayabilmektedir.

5. Türkiye’deki Kalkınma Planlarında Kentleşme Politikasının Ana Hatları

Türkiye’nin kentleşme deneyimi, ülkenin sanayileşme sürecine paralel olarak şekillenmiş ancak bu süreç, Sanayi Devrimi’nin doğrudan etkisiyle başlamamıştır. Türkiye, yeterli sermaye birikimine sahip olmadığı bir dönemde Sanayi Devrimi’nin getirdiği kentsel değişimlerin gerisinde kalmıştır. Bu durum, kentleşme politikalarına olan ilgiyi geciktirmiş ve bu gecikmenin izleri günümüzdeki kent problemlerinde hâlâ görülmektedir. Türkiye’de kentleşme politikalarına yönelik ilk ciddi adımlar 1950’li yıllarda atılmaya başlanmış ve özellikle 1960’lı yıllarda yeni anayasa ile birlikte sosyal devlet anlayışının benimsenmesi, devletin vatandaşlara karşı barınma ihtiyacını karşılama sorumluluğunu getirmiştir. Bu dönemde DPT kurulması ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının devreye sokulmasıyla kentleşme süreci daha planlı ve sistematik bir yapıya bürünmüştür. Bu girişimler ile Türkiye’de kentleşme politikaları, devletin merkezi planlama çerçevesinde ele aldığı önemli bir gelişme alanı haline gelmiş ve kentleşmenin yönetilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda, kalkınma planlarında da kentleşme ile ilgili çeşitli yönelimler gerçekleşmiştir. Tablo 2’de bu yönelimlerin bazıları açıklanmaktadır.

Tablo 2. Kalkınma Planlarının Ana Hatları

Ana Hatlar	Açıklamalar
Göç ve Kentleşme Vurgusu	İlk iki kalkınma planında yüksek nüfuslu kentlerin büyümesi ve bu kentlere yapılan göçler, kısmen olumlu bir şekilde ele alınmışken, üçüncü kalkınma planından itibaren yüksek nüfuslu kentlerin imkanları bakımından nüfusun bu kentlerde yığılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.
Kent, Bölge ve Köylerin Dengeli Bir Biçimde Büyümesi	İlk iki kalkınma planında «bölgearası denge» adı altında amaçlanan dengeli büyüme stratejisi, onuncu kalkınma planında ise «bölge arası gelişme farklarını azaltma» amacıyla ele alınmıştır.
Yerel Yönetimlerin Geliştirilmesi	İlk kalkınma planlarında yerel yönetimlerin merkezi yönetime olan bağımlılığını azaltma ve yerel yönetimlerin önemi vurgulanmaktadır. Altıncı kalkınma planından itibaren ise yerel yönetimlerin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK'ların) kentleşme politikasında en az merkezi yönetim kadar önemli olduğu belirtilmiş ve yönetim kavramına atıfta bulunulmuştur.
Uzmanlaşma, Doğal ve Tarihi Alanlar ile Çevre Sorunları	Kalkınma planlarında doğal ve tarihi alanlara yapılan atıflar dördüncü kalkınma planında, uzmanlaşma kavramı beşinci kalkınma planında ve çevre sorunları ise yedinci kalkınma planında ana gündemlerden birisini oluşturmuştur. Kentleşme politikalarına çok yer verilmeyen dokuzuncu kalkınma planı hariç, söz konusu diğer kavramlar kalkınma planlarında önemli bir yer tutmuştur.

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Dolayısıyla Tablo'daki bilgiler ışığında, Türkiye'deki kalkınma planlarında, kentleşme politikaları zaman içinde değişen önceliklerle ele alınmış; başlangıçta göç ve büyük kentlerin büyümesi olumlu görülürken, ilerleyen dönemlerde nüfusun dengeli dağılımı ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amaçlanmıştır. Ayrıca, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, çevre sorunları, doğal ve tarihi alanların korunması gibi konulara daha fazla vurgu yapılmış, kentleşme politikaları giderek yerel yönetimler, STK'lar ve ilgili paydaşları da kapsayan çok boyutlu yönetim anlayışına doğru evrilmiştir.

Türkiye'deki kalkınma planlarında kentleşme politikası, ülkenin ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma hedeflerine paralel olarak zamanla gelişmiş ve değişmiştir. Türkiye'de planlı kalkınma süreci 1963 yılında başlamış ve her beş yılda bir hazırlanan kalkınma planları ile yönlendirilmiştir. Kentleşme politikaları bu süreçte ekonomik büyüme, nüfus hareketleri ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konularla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Kalkınma planlarındaki kentleşme politikalarının ana hatları aşağıda ifade edilmektedir (DPT, 1963, 1967, 1972, 1979, 1984, 1989, 1995, 2000, 2006; T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019):

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye’de planlı kalkınmanın ilk adımıdır ve kentleşme politikalarının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu planda, kentleşme daha çok sanayileşme sürecine entegre edilmiş, büyükşehirlerdeki hızlı nüfus artışının ve kırdan kente göçün yönetilmesi hedeflenmiştir. Ancak, plan kentleşme politikasını detaylı şekilde ele almamış, daha çok ekonomik büyüme üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla, bu kalkınma planında kent ve kentleşme politikası ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Kentlere yönelik yalnızca “Bölge Planlaması ve Kalkınma” başlığı altında genel bir tespitte yer verilmiştir. Bu kapsamda, kentler potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyük şehir bölgeleri (metropolitan bölge) olarak üçe ayrılmış ve planda bu bölgeler arasında dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişme sağlamak amacıyla “bölgeler arası denge” ilkesi benimsenmiştir.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kentleşme, sanayiye dayalı kalkınma stratejileri kapsamında ele alınmıştır. Bu dönemde kırdan kente göçün artması ile birlikte kentleşmenin hızlandığı ve büyük şehirlerde altyapı sorunlarının başladığı görülmüştür. Plan, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kentlerin altyapı yatırımlarının artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan, bu kalkınma planında bölge planlaması ve kalkınma konusu üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Bu planla kentleşmeden “desteklenmesi gereken bir olgu” ve “ekonomiyi iten bir güç” olarak yararlanılmasından bahsedilmesi dikkat çekmekte ve kentleşmenin önemini anlaşıldığı görülmektedir. Aynı zamanda kentleşme, sanayileşme ve tarımda modernleşme ile birlikte gelişmenin üç unsuru arasında sayılmıştır. Ayrıca, bu planda gecekondulaşma ilk defa bir sorun olarak ele alınmış ve çözüm önerisi olarak “Arsa Ofisi” kurulması önerilmiştir.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Bu kalkınma planı, kentsel mekân düzenlemesi ve yönetim konularına odaklanması bakımından önceki planlardan ayrılmaktadır. Bu plan, coğrafi boyutların değerlendirilmesi açısından farklı bir yaklaşım benimsemiş ve bölge düzeyinde hazırlanan planlardan uzaklaşmıştır. Plan bütünlüğü ilkesine aykırı olacağı düşüncesiyle bölgesel planlamadan vazgeçilmiş, geri kalmış bölgelerin sorunlarının yerel yönetimlerin etkin çalışmaları ile çözülebileceği öngörülmüştür (Keleş, 2020). Ayrıca bu kalkınma planı, çevre sorunlarının ilk kez ele alındığı kalkınma planı olarak da dikkat çekmiştir.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983): Bu kalkınma planı "yaşanabilir" ve "yaşayanların ihtiyaçlarını karşılayan" kentler anlayışını temel ilke olarak benimsemiştir. Plan, anakentlerin ülkenin kalkınmasında önemli bir rol oynadığı ve çevre kentlerin gelişimine katkı sağlayacağı öngörüsünde

bulunmuştur. Ayrıca, kentsel mekân yönetimi ile ilgili ilke ve politikaların geliştirilmesi önerilmiş, doğal ve tarihsel çevrenin korunmasına yönelik vurgulara da bu planda ilk kez yer verilmiştir.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): Bu planda, belediyeler kentlerden sorumlu ana kuruluşlar olarak ön plana çıkmıştır. Plan, kentleşmenin en iyi şekilde yönlendirilmesi ve kentlerin ekonomiye katkısının artırılması amacıyla çeşitli önlemler alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu önlemler arasında kentlerde kamu hizmetlerinin niteliğinin artırılması, yatırımlara öncelik verilmesi, büyük kentlerdeki yığılmaların önlenmesi ve orta büyüklükteki kentlere nüfusun yönlendirilmesidir. Ayrıca, orta büyüklükteki kentlerin altyapı ve kamu hizmetleri açısından güçlendirilmesi ve ekonomik olarak desteklenmesi ile büyük kentlerin üzerindeki baskının hafifletilmesi amaçlanmıştır. Bu plan kapsamında, dengeli bir kentleşme yapısının oluşturulması ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesine yönelik politikalar geliştirilmiştir. Buna ek olarak, kentlerde uzmanlaşmanın sağlanması, kalkınmada öncü bölgelerde sanayi ve yan sanayi tesislerinin teşvik edilmesi ve tarım arazilerinin verimli kullanımına yönelik politikalar da önerilmiştir. Dolayısıyla bu kalkınma planı, kentleşmenin sosyal ve ekonomik etkilerine odaklanmış, kırsal bölgelerden kentlere göçün kontrol altına alınması ve plansız kentleşmenin önlenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Plan, "kentleşmenin dengeli bir şekilde yönlendirilmesi" ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): Bu kalkınma planında, kentlerde "temiz bir çevrede kaliteli ve sağlıklı bir yaşam" hedefi öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, orta ölçekli kentlerin gelişiminde destek sağlanması gerektiği kabul edilmiştir. Bir önceki kalkınma planında belirtilen kentlerin, kendi potansiyellerine uygun alanlarda (turizm, sanayi, tarım) uzmanlaşmaları bu planda da vurgulanmıştır. Büyük kentler, metropoller ve metropol bölgelerin nüfusunun artacağı, sosyal ve ekonomik etkilerinin genişleyeceği öngörülmüş; bu bölgelerde fiziki planlama, arsa, altyapı, ulaşım, istihdam, konut, eğitim ve sağlık gibi alanlarda ortaya çıkabilecek sorunların hafifletilmesine yönelik çalışmalar planlanmıştır. Ayrıca, kıyılardaki yapılaşma ve organize sanayi bölgelerinin oluşturulması ve yönetimine ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): 1990'lı yıllarda kalkınma planları, kentleşme ile bölgesel dengesizlikler arasındaki ilişkiye daha fazla odaklanmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planı da büyük kentlerdeki hızlı kentleşmenin yol açtığı altyapı sorunlarına, çevre kirliliğine ve konut yetersizliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, plan, küçük ve orta ölçekli şehirlerin geliştirilmesini ve büyük şehirlere olan göç baskısının azaltılmasını amaçlamıştır. Bu kalkınma planında, yüksek nüfuslu kentlere göçlerin devam edeceği öngörülmüş ve bu göçleri azaltmaya yönelik politikalar sıralanmıştır. Bu amaç doğrultusunda uygulanacak sanayileşme, kamu yatırımları ve teşvik politikalarının kırsaldan büyük kentlere göçü ve sanayi yoğunlaşmasını

engelleyeceği ifade edilmiştir. Bu planlama döneminin ana hedefi, çağın gereksinimlerine ve küreselleşmeye uyum sağlamak amacıyla ekonomik ve sosyal alanlarda gerekli yenilikleri gerçekleştirmektir. Bu çerçevede, kentsel altyapı, çevre sorunları, metropoller ve yerel yönetimler konularına odaklanılmıştır. Planın temel ilkeleri ve politikaları; hizmet üretiminde verimliliğin artırılması, kamu hizmetlerinin yerinde sağlanması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, İller Bankası'nın öneminin artırılması ve il/ilçe/belediye kurulmasında hem fiziksel hem de kültürel kriterlerin dikkate alınması şeklinde özetlenebilir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin kalkınma planlarında kentleşme politikası daha fazla sürdürülebilirlik eksenine kaymıştır. Bu kapsamda, sürdürülebilir kentleşme ve çevresel koruma konularına odaklanılmış; doğal kaynakların korunması, kentsel altyapı ve yeşil alanların artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Kentleşme sürecinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasında iş birliğinin artırılması önemli bir hedef olmuştur. Ayrıca bu planda hızlı kentleşme ve sosyal değişimin devam edeceği öngörülmüş ve bu dönem içinde kültürel yozlaşma ve değer yargılarındaki bozulmanın önlenmesi amacıyla milli kültürün belirleyici rolü çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, ticari ve finansal merkezlerin kurulması, uygulama birimlerinin nitelikli personelle desteklenmesi, denetim mekanizmalarının yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi, kent altyapılarının geliştirilmesi ve bu yatırımları gerçekleştiren kurumlar arasında koordinasyon sağlanması, kamu tasarruflarının tespiti ve planlanması işlemlerine hız kazandırılması gibi tedbirler alınmıştır. Buna ek olarak, kentlerin özgün kültürel dokuları ve turistik özelliklerine de özel önem verilmiştir. Planın önemli bir özelliği, bu dönemden itibaren kentleşme, imar ve özel ihtisas komisyonlarının kurulmuş olmasıdır.

IX. Kalkınma Planı (2007-2013): Bu planda kentleşme politikalarını çeşitli açılardan ele alarak kapsamlı bir yaklaşım benimsemiştir. Plan, kentleşme sürecinin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını dikkate alarak sürdürülebilir kentleşme, kentsel dönüşüm ve yenileme, bölgesel dengesizliklerin azaltılması, kentleşme projelerinde kamu ve özel sektör işbirliğinin artırılması, kentsel ulaşım sistemlerinin iyileştirilmesi ve altyapı yatırımlarına önem verilmesi ile modern ulaşım ağlarının kurulması, kentlerin kültürel ve sosyal yapısının desteklenmesi, yaşam kalitesini artıran sosyal hizmetlerin ve kültürel etkinliklerin teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bu yaklaşımlar, kentlerin daha yaşanabilir, sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla planlanmıştır.

X. Kalkınma Planı (2014-2018): Bu kalkınma planında kentleşme politikaları kapsamlı bir şekilde ele alarak sürdürülebilir ve dengeli bir kentsel gelişim sağlamak hedeflenmiştir. Sürdürülebilir kentsel gelişim

hedefi doğrultusunda, enerji verimliliği yüksek binaların inşa edilmesi, yeşil alanların artırılması, atık yönetiminin iyileştirilmesi ve iklim değişikliği ile mücadele stratejilerinin uygulanması teşvik edilmiştir. Kentsel dönüşüm projeleri devam etmiş, özellikle riskli yapıların ve gecekonduların dönüştürülmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Eski ve sağlıksız yapı stokunun yenilenmesi, sosyal konut projeleri ve kentsel yenileme projeleri planın önemli unsurları arasında yer almıştır. Büyük şehirlerdeki nüfus yoğunluğunun azaltılması ve bölgesel gelişim farklarının azaltılması hedeflenmiştir. Orta büyüklükteki ve küçük ölçekli kentlerin ekonomik ve sosyal gelişimini desteklemek amacıyla çeşitli teşvikler ve destek programları uygulanmıştır. Kentsel ulaşım sistemlerinin modernize edilmesi ve trafik problemlerinin azaltılması için büyük yatırımlar yapılmıştır. Toplu taşıma sistemlerinin genişletilmesi, akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi ve altyapı yatırımlarına öncelik verilmiştir. Kamu-özel sektör işbirliğinin güçlendirilmesi, kentleşme projelerinin finansmanı ve uygulama süreçlerinde özel sektörün daha aktif rol oynaması teşvik edilmiştir. Kentlerin kültürel ve sosyal altyapısının güçlendirilmesi, sosyal hizmetlerin artırılması ve kültürel etkinliklerin desteklenmesi planın diğer önemli hedeflerindedir. Bu, yaşam kalitesini artırmayı ve kentlerin sosyal dokusunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Son olarak, kentsel alanlarda afet risklerinin azaltılması, özellikle deprem ve sel gibi doğal afetlere karşı dayanıklı yapıların inşa edilmesi ve afet yönetim planlarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Dolayısıyla bu kalkınma planı, kentleşme politikalarını kapsamlı şekilde ele alarak, hem mevcut kentlerin sorunlarını çözmeye yönelik stratejiler geliştirmiş hem de gelecekteki kentsel gelişim için sağlam bir temel oluşturmayı hedeflemiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

XI. Kalkınma Planı (2019-2023): Bu kalkınma planında kentleşme politikaları "akıllı şehirler" kavramı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu plan, Türkiye'nin dijital dönüşümü ve sürdürülebilir şehirler kurma hedefleri doğrultusunda kentleşme politikalarını belirlemektedir. Akıllı şehir uygulamaları, ulaşım, enerji, su yönetimi ve atık yönetimi gibi alanlarda teknolojik çözümler ile kentleşme sorunlarına çözüm bulmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, plan, bölgesel dengesizliklerin giderilmesi, kentlerin altyapısının iyileştirilmesi ve kentsel dönüşüm süreçlerinin hızlandırılması gibi hedefler içermektedir. Bu kalkınma planı kentleşme politikalarını çeşitli açılardan ele alarak, sürdürülebilir ve dengeli bir kent gelişimini hedeflemiştir. Planın kentleşme politikaları başlıkları altında; kentlerin sürdürülebilirliğini artırmak amacıyla yeşil şehirler kavramı ön planda olmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri, riskli yapıların ve gecekonduların yenilenmesi üzerine odaklanılmıştır. Akıllı şehir uygulamaları, teknolojik yeniliklerin kent yönetimine entegrasyonu, veri tabanlı karar alma süreçleri ve şehirlerin dijitalleşmesi konularında adımlar atılmıştır. Kentlerin altyapısının iyileştirilmesi, ulaşım ağlarının modernize edilmesi ve trafik sorunlarının çözülmesi hedeflenmiştir. Afet risklerinin azaltılması, afet yönetimi stratejilerinin güçlendirilmesi ve kentlerin afetlere karşı dayanıklılığının artırılması konularına önem verilmiştir

(T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Dolayısıyla, bu kalkınma planı ile hem mevcut kent sorunlarını çözmeye yönelik stratejiler geliştirilmiş hem de gelecekteki kentsel gelişim için kapsamlı bir yol haritası sunulmuştur.

Türkiye'deki kalkınma planlarındaki kentleşme politikaları ele alındığında, genel olarak hızlı kentleşmenin yol açtığı sorunları yönetme, dengeli ve sürdürülebilir bir kentleşme sürecini sağlama çabasının ön plana çıktığı vurgulanabilir. Kalkınma planlarındaki kentleşme politikaları sanayileşme, göç, altyapı, bölgesel dengesizlikler ve çevresel sürdürülebilirlik gibi değişen sosyo-ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak açıklanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar kentleşme ve kentleşme politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. 1950'lerden itibaren artan kentleşme sorunları planlı bir yaklaşımla ele alınmaya başlanmış, kalkınma planları kentleşmeyi olumlu bir gelişme olarak görmüştür. Zamanla kalkınma, bölge, çevre, imar ve stratejik planlar, kentleşme ve kent politikalarını daha geniş bir şekilde kapsar hale gelmiştir. Kalkınma planları genel hedefler belirlerken, bölge planları daha spesifik bir bölgeyi, çevre ve imar planları ise illeri ve belirli bölgeleri ilgilendiren özel kararlar almayı amaçlamıştır. Stratejik planlar ise mahalli idarelerin kentin gelecekte neyi nasıl yapacağını belirlemektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki kalkınma planları, zamanla kentleşme politikalarında önemli değişiklikler yaratmış ve kentsel sorunların çözümünde etkili olmuştur. İlk kalkınma planlarında kentsel kalkınma yeterince ele alınmazken, ilerleyen dönemlerde kentleşme daha kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. 1960'lı yıllarda sosyal devlet anlayışına dayanan politikalar, 1980'lerden itibaren serbest piyasa ekonomisinin etkisiyle piyasa odaklı bir yapıya dönüşmüştür. Bu değişimler, kentsel alanların gelişiminde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmıştır. Dolayısıyla kalkınma planları, kentsel büyümeyi yönetmek, altyapı yatırımlarını planlamak ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için önemli bir araç haline gelmiştir. Bölge, çevre, imar ve stratejik planlar, kalkınma planlarının belirlediği hedeflerin yerel düzeyde hayata geçirilmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin kentleşme politikalarının zaman içinde değişmesi, kalkınma planlarının yönlendirici rolünü daha da önemli kılmıştır.

Ancak gerek kalkınma planlarının gerekse de diğer planlar ile ilgili belli başlı sorun alanları ortaya çıkmıştır. Kentleşme politikalarının daha etkin bir biçimde uygulanabilmesi için söz konusu sorunların çözümüne ilişkin öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- Planlar arasında koordinasyon eksikliği ve mevzuat problemleri bulunmaktadır. İlgili kurumların bilgi eksiklikleri giderilmeli ve planlar arasındaki uyum sağlanmalıdır.
- Stratejik planların çıktıları etkin bir biçimde değerlendirilmeli, denetlenmeli ve hedeflere uygunluğu kontrol edilmelidir.
- Kalkınma, bölge, çevre, imar ve stratejik planların daha etkin yapılması için kaynaklar artırılmalı ve planlama çalışmaları geliştirilmelidir.
- Türkiye'nin deprem kuşağında yer alması nedeniyle tüm planlarda deprem ve afet risklerine dair ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır.
- Kentleşme, sadece mali ve konut yönlerinden ele alınmamalı; nüfus, göç, dezavantajlı gruplar, yapay zekâ ve teknoloji gibi faktörlerle de kapsayıcı bir şekilde irdelenmelidir.

Türkiye'nin yıllardır süregelen kentleşme sorunları, hızla değişen dünya koşulları ile birlikte yeni problemlere yol açmaktadır. Bu sorunların çözümü entegre ve koordineli planlamaya, planlama süreçlerinin niteliğine, planlama ve yönetimde katılımcı, şeffaf, yenilikçi ve kapsayıcı anlayışa sahip olma ile giderilebilir. Sonuç itibariyle, kalkınma planlarının kentleşme üzerindeki etkileri, Türkiye'nin kentsel sorunlarını çözmeye önemli bir araç olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- BEBKA (2015a). *Bursa, Eskişehir, Bilecik Bölge Planı 2014-2023*.
https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/92/bolgeplani2014-2023web-2_1543236013.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2024).
- BEBKA (2015b). *Mevcut Durum Analizi*.
https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/mevcut_durum_analizi_06_03_2015.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2024).
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Candan, A. B., & Kolluoğlu, B. (2008). Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul. *New perspectives on Turkey*, 39, 5-46.
- Derelioğlu, S. (2014). *Belediyelerde Stratejik Planlama: Manisa Belediyesi Örneği*. *Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- DPT (1963). *I. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1967). *II. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1972). *III. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1979). *IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1984). *V. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1989). *VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (1995). *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (2000). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: DPT.
- DPT (2006). *IX. Kalkınma Planı*. Ankara: T.C. Başbakanlık DPT.
- Durak, M., & Karaali, C. (2023). Türkiye’de İmar Planları Oluşturulurken Kullanılan Bilgi Altlıkları ve Bu Çalışmalarda Harita Mühendislerinin Rolü. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 9(3), 9-17.
- Erdem, R., Meşhur, M. Ç., & Sağ, M. A. (2008). Planlama ve Yetki Sınırı İkileminde Bir Plan; Denizli Kenti Çevre Düzeni Planı. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 23(3), 1-14.
- Ersoy, M. (1992). *Kentleşme ve Kentleşme Politikaları*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Harvey, D. (2006). *The Limits to Capital*. London: Verso.
- Harvey, D. (2009). *Social Justice and the City*. London, UK: Edward Arnold.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American sociological review*, 65(1), 19-51.
- Kaya, H., & Yaylı, H. (2023). Belediyelerin kentsel dirençlilik algısını stratejik planlardan okumak: TR71 bölgesi örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 376-385.
- Keleş, R. (2019). *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. (5. Basım). İzmir: Cem Yayınevi.
- Keleş, R. (2020). *Kentleşme Politikası*. (17. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso.

Keyder, Ç. (2005). *Globalization and Social Exclusion in Istanbul*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(1), 124-134.

Küçükali, U.F. (2015). Yer Seçimi Sürecinde Yeni Yerleşim Alanları Üretimine Doğal Yapı ve Planlar ile İlişkisinin Yeniden Düşünülmesi- Küçükçekmece İlçesi – Atakent Mahallesi Örneği. *Planlama Dergisi*. 25(3). 212-226.

Muslu, T. (2014). Belediyelerde Stratejik Planlama ve Ümraniye Belediyesi Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change. New York: Oxford University Press.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Taşmektepligil, S. K., & Polat, E. (2021). Planlama hiyerarşisinde koruma amaçlı imar planlarının konumlanması: Girmir-Kayseri Örneği. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 6(1), 301-316.

Tekeli, İ. (2001). *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tiyek, F. S., & Ulusoy, Y. (2020). İmar planlarının yapılması, değiştirilmesi ve ortadan kaldırılması usulleri. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 262-287.

Tutar, E. Öztürk, N. (2010). Türkiye'de Gerçekleştirilen Bölgesel Planlama Çalışmaları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 17(1-2), 1-20.

World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our Common Future (Brundtland Report)*. Oxford University Press.